

**RECENZJA KSIĄŻKI
WALDEMARA FURMANKA
„CZŁOWIEK PRACUJĄCY W PERSPEKTYWIE
ETYKI NORMATYWNEJ”**

Rzeszów 2023

ISBN: 978-83-8277-070-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, ss. 285

Aleksandra Rzyska

ORCID: 0000-0002-7504-7757

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

e-mail: a.rzyska@ukw.edu.pl

Kontakt z tekstem kultury to sprawa zawsze swoista. Recenzja jako forma skierowania uwagi na dzieło (*intentio operis*), wyraźnie powiązane z intencją jego autora (*intentio auctoris*), w znaczący sposób podlega jednak owemu prymatowi interpretacji czytelnika (*intentio lectoris*), przed którym ostrzega Umberto Eco w słynnym wystąpieniu z 1990 roku (1996), wygłoszonym w Cambridge, w ramach serii Wykładów Tannera skupionych wokół ludzkich wartości (*The Tanner Lectures on Human Values*).

Perspektywa czytania, którą przyjmuję za Lechem Witkowskim (2007) związana jest z oksymoroniczną postawą ‘drapieżnej pokory’, przedstawioną we „Wstępie do problemu fenomenologii czytania”, *Między pedagogiką, filozofią i kulturą* (Witkowski, 2007, s. 29-66). Lektura w tym trybie nastawiona jest na poszukiwanie w tekstach ‘pokarmu dla duszy’, potrzeby stymulowanej przez głód i pragnienie wiedzy, a także wszelkich istotnych egzystencjalnie impulsów. Drapieżność dopełniona jest o biegun pokory, tak wobec autora: „(...)

nie umiem Cię Autorze w pełni zrozumieć, ale coś z tego chcę mieć! Muszę coś z Ciebie wydusić, coś Ci wydrzeć!”, jak i tekstu: „Drapieżna lektura musi być pasożytnicza, bardzo świadoma swojej ograniczoności, gdyż wyrывa się zwykle tylko kęsy z żywego, acz uśpionego tekstu” (Witkowski, 2007, s. 44). Perspektywa ta, pełna szacunku wobec tego, co zastane, przesuwa akcent uwagi na jakości potencjalne i silnie uwikłane w sprawczość czytelnika: „Jak sprawić by tekst przemówił? Oto jest pytanie!” (Witkowski, 2007, s. 44) – tym bardziej, że trudno tu o jakieś uniwersalne podpowiedzi.

Tymczasem tematyka publikacji Waldemara Furmanka: *Człowiek pracujący w perspektywie etyki normatywnej*, wydana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego w bieżącym roku (2023) jest niezwykle uniwersalna, gdyż niezależnie od dyscyplinarnych (i dyscyplinujących) proveniencji – bliska wszystkim, których łączy doświadczenie pracy (jako działalności typowo ludzkiej). Tym bardziej że Autor rozpatruje postawioną problematykę w sposób bardzo ogólny, niezwiązany z jakimiś konkretnymi zawodami. „Praca jest egzystencjalnym zjawiskiem dla każdego człowieka” – pisze Furmanek (2023, s. 42). Poszukując zatem w książce Autora „inicjacyjnych dynamizmów egzystencjalnych”, związanych z triadą kategorii metodologicznych: *przeżycie – przebudzenie – przemiana*, proponowanych przez Monikę Jaworską-Witkowską i Lecha Witkowskiego (2010) do interpretacji tekstów kultury. Przeżycie w kontakcie z istotnym egzystencjalnie impulsem z lektury generuje swoiste przebudzenie, które z kolei prowadzi do przemiany dotychczasowego porządku, „uruchomienia wizji sposobów działania niosących załączki nowej praktyki osvajania sobie świata i siebie w nim samym” (Jaworska-Witkowska, Witkowski, 2010, s. 30). W odniesieniu do publikacji będącej przedmiotem niniejszej refleksji, mogą to być zmiany w człowieku związane z rozumieniem fenomenu pracy i przewartościowaniem dotychczasowych postaw zawodowych. Tym bardziej gdy przyjąć, że: „pracą jest każde indywidualne lub zbiorowe działanie ludzkie (splot czynów) mające na celu doskonalenie człowieka i doskonalenie świata, a w konsekwencji zmianę jakości życia człowieka” (Furmanek, 2023, s. 42). Dalej ukazuję więc określoną interpretacyjną próbę, będącą efektem subiektywnego kontaktu z tekstem Autora, kontaktu na miarę swoistych imperatywów i możliwości.

Monografia *Człowiek pracujący w perspektywie etyki normatywnej* wpisuje się w cykl publikacji poświęconych szczegółowej analizie zjawisk występujących w systemie człowiek – praca. „Kim jest CZŁOWIEK? Gdzie ukryta jest Jego tajemnica? Jaka jest aksjologiczna tajemnica zjawisk opisujących niepowtarzalne właściwości człowieka?” (Furmanek, 2011, s. 13-40; 2023, s. 21) – to problemy,

które niezmiennie organizują przestrzeń dociekań naukowych Autora. Z przywołanymi pytaniami rezonują kolejne, dotyczące człowieka pracującego, realizowanych przez niego zadań, powinności itp. Na cały cykl publikacji składają się dwa powiązane wzajemnie zbiory, które charakteryzują wspólne założenia teoretyczne i metodologiczne. Wykorzystywana jest w nich antropologia adekwatna, a odniesieniem filozoficznym dla wszystkich analiz jest personalizizm, (Furmanek, 2023, s. 13-19).

Autor przyjmuje, że zarówno człowiek, jak i jego praca są podsystemami funkcjonującymi w swoistym otoczeniu, które podlega dynamicznym zmianom. Podsystemy te traktuje jako wartości konstytuujące człowieka i pracę, która nie tylko sama jest wartością, ale także stanowi przestrzeń urzeczywistniania się wartości. U podstaw podejmowanej problematyki znajduje się homocentryczny paradygmat (Furmanek, 2023, s. 13).

Już w opublikowanej przed dekadą monografii (Furmanek, 2013a), otwierającej pierwszy cykl publikacji Autora, wskazuje on potrzebę dookreślenia współczesnej pedagogiki pracy mianem humanistycznej, co znajduje odzwierciedlenie w kolejnych tytułach publikacji całego pierwszego cyklu (Furmanek, 2013a; 2013b; 2014a; 2014b; 2015; 2016; 2017). Jak pisze: „Uznając słuszność twierdzenia, że nie można zrozumieć istoty pracy bez jakiegoś rozumienia podmiotu i twórcy pracy (osoby ludzkiej), uznałem za niezbędnie konieczne poświęcenie czasu na analizę i prezentację problematyki człowieka jako osoby i twórcy oraz konsumenta owoców pracy. Wymagało to oddzielnych analiz dotyczących przede wszystkim obrazu osoby” (Furmanek, 2023, s. 14). Kwestie te rozwija w drugim cyklu publikacji (Furmanek, 2019a; 2019b; 2020a; 2020b; 2020c; 2021, 2022), który domyka będącą przedmiotem niniejszej refleksji monografią (Furmanek, 2023).

Na strukturę monografii składają się: nota Od autora (ss. 7), Wprowadzenie (ss. 5), trzynaście rozdziałów (ss. 240), Zakończenie (ss. 2) i Bibliografia – wraz ze zbiorem źródeł internetowych (ss. 18) – obejmująca 566 pozycji, z czego 79 to prace Autora. Poza obszerną polskojęzyczną, naukową literaturą przedmiotu, występują liczne odwołania do źródeł internetowych. Pojawiają się także inspiracje z literatury pięknej (Goethe, Dostojewski) oraz poezji (Asnyk, Norwid), które wzbogacają narrację, czyniąc ją nie tylko bardziej efektowną, ale może także efektywną, gdyż wzmacniają doniosłość znaczeń ukorzenionych w bogatym dziedzictwie kultury. Znaleźć można w publikacji również wiele odniesień do prac sprzed dekad, których konfrontacja ze współczesnością – mimo

niewątpliwych zmian w rzeczywistości, w tym także na rynku pracy – w kontekście aksjologicznym staje się brzemienne w znaczenia.

Integralny obraz człowieka pracującego¹

Jako motto I rozdziału (s. 26–40) przywołuje Autor słowa św. Tomasza z Akwinu (1974, s. 86, za: Furmanek, 2023, s. 26) o człowieku jako jedności – nierozzerwalnej całości materii i ducha. Charakteryzując zarys integralnego obrazu człowieka, osoby będącej ‘jednością wielości’, przyjmuje założenia personalizmu, koncepcji człowieka, która „w centrum stawia dobro oraz całościowy rozwój osoby ludzkiej” (zob. Łakomski, 2014, za: Furmanek, 2023, s. 34), co umożliwia rozpatrywanie osoby w aspekcie etycznym i aksjologicznym. W charakterystyce owej integralnej osoby ludzkiej szczególną uwagę zwraca na komponent duchowości człowieka. Odwołuje się do modelu metodologicznego wywiedzionego z antropologii filozoficznej Karola Wojtyły (1969), który „łączył fenomenologiczny opis przeżyć istotnych dla samoświadomości osoby z ich ugruntowaniem w ontologii osoby ludzkiej” (Furmanek, 2023, s. 32). Rozważając odniesienia człowieka do wartości, za Józefem Tischnerem, Furmanek (2023, s. 32) dalej pyta: „Czy człowiek jest »zakorzeniony« w wartościach?”. Wyraźnie widać, że zagadnienia pracy nie stanowią tutaj swoistej aksjologicznej dominanty względem sprawy człowieka. Relacje między człowiekiem i pracą, z postulowanej przez Autora rozważanej w monografii perspektywy, dobrze obrazują następujące słowa: „Doskonalenie człowieka i świata poprzez jego pracę wyraża się w generowaniu nowych wartości oraz stwarzaniu warunków do urzeczywistniania wartości już rozpoznanych i zrozumianych. Każda nowa wartość wzbogaca psychikę i duchowość człowieka pracującego” – owoce tak rozumianej pracy wpływają następnie na innych ludzi (Furmanek, 2023, s. 37). Podkreślane są przez Autora atrybuty człowieczeństwa, takie jak: godność, jedyność, przeżywanie świata i swojego istnienia w świecie, otwartość, rozwój. A charakteryzując założenia paradygmatu prymatu człowieka nad pracą (i kapitałem) przypomina cenną – dziś może szczególnie – frazę, że: „praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy” (Furmanek, 2023, s. 39). Choć człowiek ujmowany jest jako nierozzerwalna całość, która łączy różne obszary swojej egzystencji, należy zauważyć, że problem

---

¹ Kolejne części tekstu, oznaczone numeracją I–XIII, zawierają nagłówki odzwierciedlające oryginalne tytuły rozdziałów recenzowanej monografii.

zacierania się granic między życiem prywatnym a pracą zawodową to wątek domagający się osobnej refleksji.

Praca jako wartość i źródło wartości

Praca człowieka na początku XXI wieku określana jest jako ‘nowa praca, za sprawą której człowiek staje w obliczu nowych wyzwań aksjologicznych. W rozdziale II (s. 41–53) praca przedstawiana jest jako zjawisko kultury, wartość antropologiczna, teren urzeczywistniania wartości, siła etyczna i kategoria moralna. Istotny, przywoływany już przeze mnie trop, dotyczy rozumienia pracy jako zjawiska egzystencjalnego dla każdego człowieka. Jako wartość uniwersalna (w kontekście uniwersalistycznym) (zob. Wiatrowski, 2000, za: Furmanek, 2023, s. 44) – rozumiana jest jako ta, dzięki której powstają i funkcjonują wszelkie inne wartości, m.in. podnoszone przez Autora często: godność, wolność i odpowiedzialność. W kontekście moralnym, podkreślić warto dobrowolność podejmowania pracy, a także kwestie związane z prawem do pracy, jak również obowiązkiem. Jednym z istotnych w tej części impulsów jest ten, który przypomina, że każda praca wymaga jakiegoś wysiłku, trudu, warunkującego „przemianę stanu istniejącego w stan oczekiwany” (Furmanek, 2023, s. 51).

Wielowymiarowość zagrożeń ludzkiej pracy

W rozdziale III (s. 54–68) Furmanek wyróżnia szereg problemów składających się na kryzys pracy człowieka, także w kontekście polskim. Zauważa osłabienie etosu pracy i etyki zawodowej jako jednej z form patologii życia społecznego w Polsce i (za: Pawełczyńska, 1992) przywołuje zestaw ‘najważniejszych’ przejawów zagrożeń etyki pracy, które z pewnością warto rozważyć w kontekście współczesnym oraz z perspektywy doświadczeń indywidualnych.

Rozważania dotyczące znaczenia pracy jako towaru oraz jako źródła i miernika wartości niewątpliwie warto odczytać w kontekście najbardziej aktualnych przeobrażeń rzeczywistości edukacyjnej i zawodowej, szczególnie związanych z rozwojem technologii cyfrowych oraz sztucznej inteligencji. Autor stwierdza tu jednoznacznie: „praca jest czynem specyficznie ludzkim” (Furmanek, 2023, s. 59). Wszelkie próby „utożsamienia pracy człowieka z pracą maszyn i zwierząt oraz siłami przyrody” zakładają u podstaw rozumienie pracy jako towaru. Stanowczo neguje takie ujęcie, preferując rozumienie pracy w znaczeniu podmiotowym jako nacechowaną aksjologicznie „działalność człowieka jako istoty

dynamicznej, zdolnej do podejmowania rozmaitych czynności, które należą do procesu pracy i odpowiadają osobowemu powołaniu” (Furmanek, 2023, s. 56).

Przedmiotowe ujęcie pracy, a także człowieka, Furmanek (2023, s. 59–60) rekonstruuje na poziomie języka w podrozdziale o nowomowie i chaosie aksjologicznym dotyczącym pracy. Zwraca uwagę na związek pomiędzy mówieniem i działaniem, podając przykład określenia „gospodarka zasobami ludzkimi”, które wyraża utylitarny oraz instrumentalny stosunek do człowieka, „traktowanego jako przedmiotowy komponent procesów gospodarczych, względnie jako środek do osiągnięcia celów ekonomicznych”. W innym miejscu (Furmanek, 2023, s. 64), rozważając kwestie dobrej i złej pracy, przywołuje słowa Tischnera (1985), że „Praca jest jak język, który jest płaszczyzną autentycznego porozumienia się między ludźmi, jest elementem składowym międzyludzkiej komunikacji społecznej”. Poruszana przez Autora problematyka posiada niewątpliwy ładunek komunikacyjny i stanowi jeden z wymiarów o istotnym potencjale eksploracyjnym. Przypomina, że język to przestrzeń, która nie jest aksjologicznie przezroczysta.

Podejmuje także zagadnienia wyzysku w pracy, antypracy, wraz z przykładami jej upowszechniania, karierowiczostwa i konformizmu jako fundamentów pracy pozornej, jak również podnosi problem bezrobocia, ukazując liczne konsekwencje poszczególnych zjawisk i procesów dla człowieka, społeczeństwa i kultury.

Można rzec, że Autor niewątpliwie dostrzega i podnosi znaczenie relacji, które wyraża splot słów kluczowych obranych jako tytułowe dla czasopisma *Szkoła – Zawód – Praca*. W wielu miejscach monografii ukazuje bowiem edukacyjne konteksty relacji między przywołanymi obszarami stawania się człowieka, np. przypominając za Januszem Korczakiem, że „żaden nauczyciel i wychowawca nie może obdarzyć dzieci wolnością, skoro sam jest zniewolony” (Korczak, za: Furmanek, 2023, s. 61).

Duchowość osoby pracującej

Furmanek w rozdziale IV (s. 69–89) przedstawia duchowość człowieka jako ważną i konstytutywną sferę osoby, przywołuje poszczególne nurty filozoficzne, które dążą do wyjaśnienia natury człowieka (nurty idealistyczne, nurt materialistyczny oraz spirytualistyczny), a także perspektywę chrześcijańską. Rozważa dojrzałość duchową osoby w odniesieniu do cech człowieka pracującego. Pojęcie duchowości przyjmuje w rozumieniu Viktora E. Frankla (1978), właściwości

pracującego człowieka za Stefanem Wyszyńskim (1957) uznając, że w pedagogice pracy powinny być rozważane w ramach teleologii wychowania do pracy oraz przez pracę. Przygląda się także skutkom zagubienia problematyki duchowości, gdyż „Wymiar duchowy osoby to jej wymiar człowieczeństwa” (Furmanek, 2023, s. 75). Ponadto podkreśla, że dzięki zrozumieniu istoty duchowości możliwe jest odkrywanie sensu własnego życia.

Bardzo interesujące, nie tylko z perspektywy językowej, jawią się rozważania dotyczące przedrostka „sam-” w opisie człowieka, który to człowiek – można rzecz – niejako *sam-w-sobie* odnaleźć winien siłę do przekształcania siebie i świata. Przegląd kolejnych znaczeń rozpoczyna Autor od pojęcia świadomości, na gruncie którego wyrasta pojęcie, jakim jest samoświadomość i inne związane z kształtowaniem dojrzałości duchowej, jak: samoopis i samoocena, w wyniku której dochodzi do samoakceptacji lub samoodrzucenia (samoodtrącenia), samowiedza, samozrozumienie, a także samostanowienie i samozależność.

Sens życia a sens pracy

Pytanie o sens życia zestawia Autor w rozdziale V (s. 90–98) wraz z pytaniem o sens pracy. W części tej w sposób szczególny zatrzymuje fragment, przedstawiający trzy odpowiedzi, z których każda wyraża inną intencję: „Oto trzy kolejne dialogi wędrowca z kamieniarzami, którzy fizycznie robią to samo – tłuką kamienie. Na pytanie, co robisz człowieku: – pierwszy odpowiada: *Tłukę kamienie*; – drugi: *Zarabiam na życie*; – trzeci zaś: *Buduję świątynię*” (Furmanek, 2023, s. 96). Przekrój udzielonych na pytanie odpowiedzi można by określić jako mieszczący się na kontinuum: od pracy bez sensu aż po pasję pracy – którym to wariantom przygląda się dalej Autor w rozważaniach własnych.

Cechy pracownika wynikające z duchowości osoby

Rozdział VI (s. 99–114) zawiera kontynuację wątku duchowości, gdyż określa go zestawienie cech pracownika, które mają swoje źródło właśnie w duchowości osoby. Autor odnosi się do koncepcji pracującego człowieka w ujęciu Wyszyńskiego i w kontekście pracy rozpatruje m.in. triadę kategorii: *wiara – nadzieja – miłość*. Wspomaganie rozwoju duchowości jawi się jako edukacyjne zadanie – wychowania ku wartościom pracy.

Aksjologiczne właściwości człowieka pracującego

Rozdział VII (s. 115-134) zawiera rozważania dotyczące człowieka jako podmiotu aksjologii, koncepcji człowieka jako osoby – bytu ciągle stającego się. Jak pisał Tischner (za: Furmanek, 2023, s. 116): *per se*, czyli *persona* – byt, który sam siebie buduje istniejąc. Za Władysławem Stróżewskim (1987), Furmanek przyjmuje, że sam człowiek jest najwyższą wartością (na ziemi), a wartość ta polega na autentyczności – byciu prawdziwym, takim jakim się jest. Z drugiej zaś strony, ‘stawanie się’ człowieka zakłada dążenie do bycia innym. Napięcie wynikające z tego zestawienia nie musi być ujmowane w kategoriach alternatywy i niewątpliwie zachęca do przemyślenia. Podobnie jak zestaw wyodrębnionych przez Autora wartości, które „najmocniej konstytuują osobę”, jakimi są: godność, odpowiedzialność i wolność (Furmanek, 2023, s. 117). To właśnie wolność człowieka pracującego jest wartością, która leży u źródeł cech dobrego pracownika. Kwestia ta, jeśli nie dla podkreślenia samej istoty rzeczy, wydaje się niestety warta podnoszenia dla przypomnienia, że w warunkach stosowania (choćby najbardziej subtelnych form) przymusu i naruszania wolności człowieka oraz pracownika trudno o dobre owoce.

Prawda, piękno w przestrzeni aksjologicznej pracujących

Jedną z wartych uwagi kwestii jest bez wątpienia kwestia prawdy i prawdomówności. Nie bez powodu Autor w rozdziale VIII (s. 135-147) łączy pojęcie prawdy (i kłamstwa) z obszarem życia i pracy, bowiem obszary te łączy w naturalny sposób w swej codzienności sam pracujący człowiek. Odnosząc się do Katechizmu Kościoła Katolickiego (2002), określa prawdomówność jako tę, która „zachowuje złoty środek między tym, co powinno być wyjawione, a sekretem, który powinien być zachowany; prowadzi ona do uczciwości i dyskrecji” (Furmanek, 2023, s. 137). Prawdomówność odnosi się zatem nie tylko do słów, ale także do czynów. W postawach człowieka prawdomówność wyraża się przez: uczciwość, szlachetność, niezłomność (przeciwieństwo do: cynizmu, okrucieństwa i pogardy), dużą rolę odgrywa także odwaga. Warto przemyśleć słowa Thomasa Mertona (2008, za: Furmanek, 2023, s. 140), w których odważnie szacuje, że „Cały świat nauczył się urągać prawdomówności albo też zupełnie ją pomijać. Połowa cywilizowanej ludzkości utrzymuje się z mówienia kłamstw”.

Człowiek pracujący w świetle agatologii

Rozdział IX (s. 148–166) poświęcony jest rozważaniom nad człowiekiem pracującym w świetle agatologii, której przedmiotem jest – ujmując najogólniej – dobro. Pyta więc Autor: „[...] czym ono »jest«”? Jak doświadczamy źródłowo dobra? W jaki sposób dobro przenika zjawiska pracy? Jak funduje nowy styl myślenia etycznego pracującej osoby?” (Furmanek, 2023, s. 148). Uwaga jest tu skierowana na rozumienie dobra jako celu ludzkich dążeń, skupia się również na rozumieniu dobrej woli i dobrowolności. Praca jest rozpatrywana jako dobro: dobro użyteczne (*bonum utile*), dobro przyjemne (*bonum delectabile*), dobro uciążliwe (*bonum arduum*) – kiedy mamy do czynienia z sytuacjami trudnymi w pracy, a także jako dobro godziwe (*bonum honestum*) i dobro wspólne (*bonum commune*). Część tę dopełniają rozważania o miejscu ‘dobra’ w wychowaniu.

Właściwości człowieka pracy z perspektywy aretologii

W rozdziale X (s. 167–227) Autor przygląda się właściwościom człowieka pracy z perspektywy aretologii – nauki o cnotach moralnych. Pośród licznych cnót przypomina tradycyjne zestawienia siedmiu podstawowych wad moralnych wraz z ich przeciwieństwami (pycha/pokora, chciwość/hojność, nieczystość/skromność, zawiść (zazdrość)/życzliwość, łakomstwo/wstrzemięźliwość, gniew/łagodność, lenistwo (znużenie duchowe)/pracowitość) (Furmanek, 2023, s. 169). Wszystkie wady moralne (grzechy) rozpatrywane są w odniesieniu do człowieka w jego środowisku pracy, co może dostarczać interesujących spostrzeżeń.

Mądrość w pracy ukazana jest jako ta, która „najpełniej utrwała więź człowieka z prawdą i dobrem” (Furmanek, 2023, s. 173), zaś świadomość celów pracy jako warunkująca stosunek do niej. Wśród wielu istotnych do przemyślenia tropów, pojawiają się w tej części warte przemyślenia zasady zawodowej uczciwości, a także interesujące rozważania cnót i powiązanych z nimi (lub leżącymi na przeciwległym biegunie) wad człowieka, przejawiających się w życiu i w pracy.

Deontologiczne wymiary pracującego człowieka

W XI rozdziale monografii (s. 228–241) Autor powtarza tezę, że praca człowieka (jako osoby ludzkiej) jest zjawiskiem szczególnym. Rozpoczyna tę część od skupienia się na osobowych i społecznych walorach pracy. Pisząc o pracy jako drodze doskonalenia człowieka, przypomina założenia składające się

na personalistyczne (humanistyczne) ujęcie pracy osoby ludzkiej i ukazuje związki z katolicką myślą o pracy jako formie aktywności człowieka, który jest jej podmiotem i twórcą. Następnie Autor rozważa powinność pracy człowieka jako zadanie osoby ludzkiej, a także cechy dobrego pracownika, które wynikają z istoty wolności człowieka pracującego – fragment ten niewątpliwie może przydać się nie tylko pracownikom, ale również dobrym pracodawcom.

Pracodawcy a właściwości kandydata do pracy

Sprawę pracodawców i pracowników rozwija Furmanek w rozdziale XII (s. 242-252). Stawia m.in. pytania o przygotowanie człowieka do podejmowania pracy zawodowej we współczesnej rzeczywistości informacyjnej, o to, jakie cechy pracownika są cenione na nowym rynku pracy. Część ta obfituje w tropy, które mogą okazać się przydatne dla pracowników i kandydatów na różne stanowiska. Znajdą tu wykaz pożądanych cech dobrego kandydata do pracy, jak np. kreatywność jako zdolność tworzenia wiedzy, komunikatywność, umiejętność współdziałania i współpracy. Znaleźć można tu także wyróżnione cechy pracownika z punktu widzenia prakseologii, a więc teorii ‘dobrej roboty’. Coraz bardziej powszechna potrzeba interdyscyplinarnych kwalifikacji zawodowych rozważana jest przez Autora obok wątku mobilności zawodowej pracowników, którą łączy także z mobilnością edukacyjną, wartościując pozytywnie znaczenie edukacji w kontekście omawianych zagadnień.

Świat wartości bezrobotnych

W ostatnim XIII rozdziale (s. 253-266) pochyła się Autor nad zjawiskiem bezrobocia, w różnych aspektach. Świat wartości bezrobotnych rozpatruje przez odniesienie bezrobocia do dobra człowieka, dobra wspólnego a celu życia społecznego, sprawiedliwości, solidarności i innych. Łączenie sensu i celu życia z pracą generuje ponury obraz świata życia człowieka bezrobotnego. Materiał zawarty w tej części pracy może stanowić zarówno interesującą płaszczyznę odniesienia znaczeń dla osób bezrobotnych, jak i tych aktywnych zawodowo, jako pomoc w wartościowym poznawczo zadaniu konfrontacji obrazu własnej sytuacji z obrazem sytuacji osób niepracujących.

Zakończenie

Z pewnością nie jest obojętne, w jaki sposób człowiek rozumie sens życia oraz sens pracy. Wypada zgodzić się z Autorem rozpatrywanej monografii, który w zakończeniu stwierdza, że są to sprawy istotne, bowiem określają możliwości i kierunki doskonalenia osoby, jak również świata, w jakim ona funkcjonuje. Wyrażna jest w publikacji realizacja założeń etyki normatywnej, z której to perspektywy prowadzone są rozważania i formułowane odpowiedzi na pytania o to: „jakie postępowanie (postawa, człowiek) jest dobre, a jakie złe [...]” (Furmanek, 2023, s. 23). Już przyjęte przez Autora motto otwierające monografię – słowa z Ewangelii Mateusza – ukazuje dychotomię dobra i zła oraz podpowiada, w jaki sposób oddzielić jedno od drugiego: „Nie może dobre drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, zostaje wycięte i wyrzucone w ogień. A więc: poznacie ich po ich owocach” (Mt 7, 15-20, za: Furmanek, 2023, s. 11).

Fragment pochodzący z Kazania na górze to także ostrzeżenie przed fałszywymi prorokami. Z perspektywy pedagogicznej można je odczytać jako przestrożę przed zbyt pochopnym przyjmowaniem wiedzy i form postępowania (oraz kryteriów ich oceny) od ich dostarczycieli, przekazicieli i ewaluatorów (zob. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 493). Warto zauważyć, że – nieco paradoksalnie – operowanie dychotomią dobra/zła może okazać się pułapką interpretacyjną, z pedagogicznego punktu widzenia groźną. Trzeba wielkiej w tym ostrożności i nie powinien dziwić swoisty niepokój – oby nieodłączny towarzysz pedagoga – w momentach prób ujmowania człowieka w sposób arbitralny. Bowiem w działania takie wpisane są (niekiedy nadzwyczaj subtelnie) mechanizmy władzy.

Za Tomaszem Szkudlarkiem (1993) wskazać można dwa zasadnicze wymiary dyskursu, w którym obecne są mechanizmy władzy (*władzy języka*): kategoryzację i waloryzację kategorii. Kategoryzacja dotyczy „wyodrębniania przedmiotów aktywności poznawczej przez nadawanie im nazw”. Waloryzacja, która wiąże się z „dualistyczną i asymetryczną strukturą znaczeń” (Szkudlarek, 1993, s. 13), dotyczy wytwarzania określonych statusów oraz hierarchii władzy poprzez binarny sposób ich ujmowania jako: dobre – złe, wartościowe – bezwartościowe, pozytywne – niepozytywne, normalne – nienormalne.

Osobiście bliska jest mi taka perspektywa interpretacyjna, która skupia się na konkretnym zachowaniu czy postawie oraz próbie jego zrozumienia z uwzględnieniem całego kontekstu (poszukiwaniu przyczyn i przewidywania

możliwych efektów takiego postępowania), niuansowania znaczeń (szczegółowo i kontekstowo), co nie wyklucza potrzeby zajmowania niejednokrotnie zdecydowanego stanowiska. Współcześnie dyskutowane problemy, takie jak np. zachowania mobbingujące, wykluczenia czy wszelkie inne zagrożenia oraz przekroczenia dotyczące człowieka w pracy (i poza pracą), wymagają z pewnością kategoriycznych reakcji oraz nonkonformistycznych postaw w całym środowisku zawodowym, a więc i swego rodzaju spójnej, uniwersalnej aksjologii – co prowadzi w stronę aksjologii normatywnej właśnie. Trudno jednak wskazać na uniwersalne rozwiązania dla rozmaitych sytuacji ludzkiego doświadczenia: tak w kontekście zawodowym, jak i każdym innym, a tym bardziej dla tych dotyczących sensu ludzkiego życia. Wszak, niezależnie od przyjmowanych założeń: „człowiek pozostaje tajemniczym obiektem badań” (Furmanek, 2023, s. 16).

Prezentowane odczytanie publikacji Waldemara Furmanka *Człowiek pracujący w perspektywie etyki normatywnej* – będące raczej próbą interpretacyjną, związaną z wydobywaniem fragmentów znaczących, niż klasyczną recenzją – na poziomie uświadomionym ograniczają filtry związane, najogólniej rzecz ujmując, z intencjonalnie pedagogiczną perspektywą oraz preferencją paradygmatyczną, którą określić można jako wpisującą się w założenia subiektywizmu. Owo usytuowanie jest wynikiem sceptycyzmu wobec prób obiektywizowania *przed-stawianego* stanowiska, jako nieuchronnie obarczonego nastawieniem związanym ze *stawianiem-przed* określonego katalogu założeń, *przed-założeń* – bardziej lub mniej uświadomionych, lecz zawsze obecnych.

Być może każdy tekst kultury zawiera owo „Wzywające odczytania prawdziwe znaczenie”, o którym pisze Czesław Miłosz (1991) w poetyckich metarozważaniach nad „Sensem”. Ale może w edukacji oraz w nauce właśnie wielość perspektyw jest tym, co sens napędza i utrwala. Może w tej wielości różnorodnych intencji: dzieł, autorów, czytelników i języków, którymi operują, warto po prostu pielęgnować troskę o intencję wzajemnego zrozumienia. Byłoby z tego jakieś chyba dobro...

Referencje

- Eco, U. (1996). *Interpretacja i nadinterpretacja*. Kraków: Znak.
- Furmanek, W. (2011). *Człowiek niekończącą się tajemnicą – wokół istoty człowieka*. W: W. Furmanek (red.), *Teoria i praktyka wartości w pedagogice*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2013a). *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2013b). *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka*. Rzeszów: UR.

- Furmanek, W. (2014a). *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informacyjnej*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2014b). *Humanistyczna pedagogika pracy. Współczesność obiektem badań*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2015). *Humanistyczna pedagogika pracy. Sytuacje trudne w pracy człowieka*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2016). *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca a jakość życia człowieka*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2017). *Humanistyczna pedagogika pracy. Rynek i rynek pracy jako obiekty badań*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2019a). *Człowiek w badaniach współczesnej pedagogiki zorientowanej personalistycznie*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2019b). *Człowiek wobec wartości*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2020a). *Człowiek. Urzeczywistnianie się osoby*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2020b). *Godność człowieka. De dignitate personae humane*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2020c). *Wielorakość godności*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2021). *(Nie)Ład aksjologiczny wyzwaniem dla pedagogiki*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2022). *Zagubienie człowieka <w nieładzie aksjologicznym> wyzwaniem dla pedagogiki*. Rzeszów: UR.
- Furmanek, W. (2023). *Człowiek pracujący w perspektywie etyki normatywnej*. Rzeszów: UR.
- Hejnicka-Bezwińska, T. (2008). *Pedagogika ogólna*. Warszawa: WAiP.
- Jaworska-Witkowska, M., Witkowski L. (2010). *Przeżycie – przebudzenie – przemiana. Inicjacyjne dynamizmy egzystencji ludzkiej w prozie Hermanna Hessego (tropy i kategorie pedagogiczne)*, wd. II poprawione. Łódź: WSEZiNS.
- Miłosz, C. (1991). *Dalsze okolice*. Kraków: Znak.
- Szkudlarek, T. (1993). *Wiedza i wolność w pedagogice amerykańskiego postmodernizmu*. Kraków: Impuls.
- Witkowski, L. (2007). *Wstęp do problemu fenomenologii czytania*. W: *Między pedagogiką, filozofią i kulturą. Studia, eseje i szkice*, t. III. Warszawa: IBE.